

„Horizontja a végtelen, érdeklődésének határa az univerzum, de gyűjtőpontja Erdély, Minden gondolata Erdélyből indul, hogy bejárja a történelem egyetemét és visszatérjen újra forrásához. Benne kiderül, hogy világpolgárság és nacionalizmus, forradalmi lendület és igaz értékeket konzerváló tradicionalizmus csak látszólagosan ellentétek, mert alapjaikban kiegészítik egymást.” (Kádár Imre: *Kós útja a politika felé*. Erdélyi Helikon, 1933. dec.)

Kós Károly misztériumát számomra Kádár Imre fenti szavai fogalmazák meg a legpontosabban. Két fontos dolgot mond ki. Az egyik: Kós életét, gondolatait, művészetét erdélyi születése, majd pedig a külön erdélyi sors vállalása határozza meg. A másik: erdélyisége, szűkebb hazájához való ragaszkodása nem jelent elzárkózást, azaz provincializmust. Kós Károlyt gyakran emlegetik a magyar nemzeti építéssel, a transzilvánizmussal kapcsolatban, de ki gondolna neve hallatán világpolgárságra és forradalmi lendületre? Márpedig életművének lényege az a cikázás magyarság és európaiság, nemzeti és egyetemes emberi között, ami csak legnagyobbjainkra, Adyra, Bartókra jellemző.

Ahogy Ady magyarságát Párizs termékenyítette meg, úgy gazdagította Kós erdélyiségét az angol preraffaeliták eszmevilága, és a finn nemzeti romantika hatása. Ruskin és Morris demokratikus művészetszemléletét a magáénak érezte, Ashbee-től tanulta, hogy „a mai ember életfeltételeihez kell igazodni”, de a régi korok stílusából mindazt át lehet venni, amit a nemzetet alkotó népközösség továbbra is a magáénak vall. Kós Károly csupán csak az első világháború előtt megépített jelentős munkáival is fontos fejezet építészettörténetünkben. Egész munkásságát átnézve mégis úgy érzem, mai építészetünk számára legalább olyan fontos tanulságokkal szolgál a háborút követő korszaka.

A háború vízválasztója mutatja, hogy Kós Károly *etikus ember* volt. Elsősorban etikus ember, s csak utána szakember, művész és politikus. Ezért mondott le biztos karrieréről, a számára fenntartott tanári állásról, amikor úgy érezte, hogy otthon nagyobb szükség van rá. A kisebbségi sorba került népe csinált belőle politikust, szervezőt, író, presbitert. S ő vállalta a tőle idegen feladatokat közössége összetartása, megtartása érdekében.

Választott sorsa változást hozott építészpályájában is. Nem jutott több látványos, nagy munkákhoz. Cserébe viszont olyat nyert, ami senki másnak nem jutott osztályrészül: a népelet valódi, összehasonlíthatatlanul mélyebb ismeretét. A nemzeti irány egyetlen, városban élő építész képviselője sem ismerte oly alaposan népének életét, szokásait és kultúráját, mint ő. El is határolódott tőlük, miként a Jánszky könyve nyomán kibontakozó vitához küldött hozzászólása mutatja: „Ma Magyarországon sok a nemzetiszínű pántlika — kívül... Olyan sok, hogy az már szinte úgy néz ki, mint valami nagy nincstelenségnek, valami nagy hitetlenségnek, nagy reménytelen félelemnek a takarója.” Számára a nemzeti jelleg nem stíluskérdés volt, hanem *sorskérdés*. A megmaradás kérdése, amihez erős hit kellett.

Egy másik lényeges különbség, mely őt a nemzeti jellegű építészet akkori és mai képviselőitől elválasztja — a *szerepesség*. Meggyőződésem, hogy ha lettek volna komolyabb megbízásai, akkor sem törekedett volna látványos műrekek létrehozására. Ő az építészetet *szolgálatnak* tekintette, városi és falusi megrendelőinek, magánembereknek és egyházközségeknek jól használható, olcsó, gazdaságos és ugyanakkor otthonos épületeket tervezett. Tisztelte a hely szel-

lemét, mindig igazodott a környezet földrajzi, morfológiai adottságaihoz, a növényzethez, a meglévő épületekhez. Épületei sosem akarnak uralkodni környezetükön.

Ugyancsak fontos, hogy a szerény anyagi lehetőségek, a gyakran házilagos kivitelezés ellenére, legkisebb épületének is *lelke van*. Ez az a tudás, amit ma például egy Christopher Alexander keres: az évszázadok alatt összegyűjtött, ösztönös építő tapasztalat, az a bölcsesség, ami az épület környezetbe illesztésétől, a belső terek megformálásán és kapcsolatán át a legkisebb részletekig terjed. Kós Károly a középkort tanulmányozva, a népépítészetet megismerve, a kultúra civilizációval szembeni jelentőségét Sztambulban megértve — mindezt tudta. E tudás birtokában igyekezett házat, lakást, *otthont* adni az embereknek.

Kós Károly más dimenzióban mozgott, mint a nemzeti építészetet követelő kortársai. Természetes, hogy örömmel üdvözölt minden hasonló törekvést, s minden adandó alkalommal kiállt a magyar építészetből oly gyakran hiányzó sajátos szellemiség mellett. Am jellemző, hogy a negyvenes évek első felében, amikor a falukutató építészek a népi építészetet igyekeztek a műépítészetbe átmenteni, Kós így zárta a Mérnök és Építész Egyletben a székely építészetről szóló előadását: „Talán fognak jönni egyszer istenáldotta tehetségek, akik meg fogják teremteni azt az építészetet, amelynek magyarságát mindenki meg fogja érezni, el fogja ismerni — pedig lehet, hogy az itt bemutatott népi formákból egy vonalat sem fogunk benne találni.”

Végezetül egy figyelmeztetés. Az utóbbi években egyre több szó esik nemzeti identitástudatról, regionalizmusról, helyi hagyományokról. Mindez jó dolog. Igencsak veszélyes azonban az a gyakorlat, amely néhány megyénkben, néhány vidéki városunkban alakult ki. E helyeken ugyanis már hatósági előírás, megkövetelt minimum az úgynevezett helyi hagyományok követése. Amit ma helyi hagyománynak kiáltanak ki, az a századfordulón a település léptékét és akkori hagyományait figyelmen kívül hagyó, gyakran bizony importált stílus volt. Ez nem von le értékéből. De miért nem előlegezzük meg a bizalmat mai építészeinknek, hogy ők is hozzá tudnak járulni egy település képéhez — mai eszközökkel. Ez nem hagyományok és nem helyi jelleg, hanem csupán tehetség kérdése. A mai zsűriktől Kós Károly sem kapott volna építési engedélyt például a kolozsvári Műcsarnok épületére, hiszen volt olyan merész saját korábbi stílusától eltérni a lapos tetős, kissé „hollandus”, de kitűnő tömegű középülettel. Ne kövessük el ezt a hibát!

Kerényi József

Olvashatjuk, tapasztalhatjuk, az iskolákban fogyatoszik az ének- és zenei órák száma. Közben Bartókot, Kodályt emlegetjük nyakra-főre. Hallgatjuk is műveiket, ismerjük egyáltalán valóságos munkásságukat?

Csak beinté csodálkoztam, amikor Nagy Lászlót „Laciként” emlegető és öt értéként bemutatkozó emberek hírért sem hallották a halála előtti karácsonyon nyomtatásban megjelent *Tűnődés nagy szeretetről, a kardcsókolókról* című versének.

És Kós Károly?

Bár csak „kirajzolná mai építészetünk helyszínrajzát”!